

TRAPPHUS SOM SKAPAR KARAKTÄR

Trapphuset är husets hjärta. Det är en del av husets ansikte utåt och har under alla år ägnats stor omsorg. Intresset för detta utrymme har ökat under senare år, inte minst för att det här ofta är lönsamt att göra en restaureringsinsats.

TEXT & FOTO VICTORIA ASK

VID EN UPPRUSTNING är det av stor betydelse att kunskap om husets karaktär och arkitektur ligger till grund för arbetet. Även om det finns trapphus som har en ursprunglig karaktär bevarad med originalmåleri och äldre detaljer, så är flertalet förändrade och har fått en modern karaktär.

Idag finns möjlighet att genom färgundersökningar ta reda på hur trapphusets måleri ursprungligen har sett ut. Genom olika metoder kan man återställa och restaurera t ex dekorationsmålade väggar. Ibland kan hela väggfält tas fram. Annars kan man ta fram såpass mycket av mönstret att man kan se och förstå hur det en gång såg ut, och återskapa resten. Även trapphus med utbytta detaljer, t ex dörrar och fönster, går att återställa.

Ökade krav påverkar trapphus

Idag ställs ökade krav när det gäller tillgänglighet, brand, ljud och säkerhet. Detta påverkar trapphusen. Många äldre fastigheter saknar hiss och i de fall hiss finns är den ofta så placerad att den nås en halvtrappa upp från gatunivå och stannar på varje halvplan. Hisskorgen kan också vara för liten och klarar inte tillgänglighetskraven.

Att anpassa befintliga hissar eller att komplettera äldre fastigheter med ny hiss kan vara ett komplicerat problem. Antingen måste man försöka rymma hissen i trapphuset, alternativt att den placeras som en utbyggnad mot t ex gården. Kraven på säkerhet och ljudisolering leder många gånger till att originaldörrar ersätts med nya säkerhetsdörrar som skapar ett modernt uttryck i trapphuset. Möjligheter finns dock att bibehålla befintliga lägenhetsdörrar och förstärka dessa på insidan, antingen som påbyggnad till befintligt dörrblad eller genom kompletterande säkerhetsgrind på insidan mot hallen. På detta sätt kan utseendet och karaktären mot trapphuset bevaras.

Rekonstruktion av trapphus från 1880-talet i Göteborg, tidigare renoverat med glasfiberväv målad i rosa.

Nyrenässans med pampiga trapphus

Under nyrenässansen på 1870- och 1880-talen fick entréer och trapphus en pampig utformning och ingick som en viktig del i fasadernas uttryck. Entréerna fick utsirade pardörrar med glasade speglar och överljusfönster. Trapporna utformades i marmor eller kalksten och ofta som tvåloppstrappor. På vilplanen låg mönstrade klinker i olika färger, så kallade engelska tiles. Dessa keramiska plattor var länge ett dominerande material i trapphus, men avlöses efter sekelskiftet 1900 av bl a cementplattor eller så kallade viktoriaplattor. Snickerierna tillverkades i furu men målades för att efterlikna finare träslag så som ek, mahogny eller valnöt alternativt laserades i mörka nyanser. Lägenhetsdörrarna utformades som pardörrar och kunde ingå i en hel panelvägg. Väggarna dekorerades med schabloner eller imitationsmålade fält som skulle efterlikna marmor eller ädelträ.

Mörka kulörer och omfattande dekormåleri

Mot slutet av 1800-talet var helhetsintrycket mörkt och dovt, inte minst för att belysningen inskränkte sig till en enkel gasarmatur. Tidens största tekniska innovation var den hydrauliska hissen som medförde att det blev attraktivt att bo högre upp i husen.

Fönsterpartierna i trapphusen fick en dekorativ utformning med färgat eller etsat och blyinfattat glas. Finns de äldre originalfönstren bevarade ska man vara rädd om dessa, det är idag svårt att uppbringa samma kvalitet.

I entréhallarna blomstrade imitationsmåleriet i form av t ex marmoreringar i stucco lustro, vilket kombinerades med klassiska detaljer i gips. I enkla hus och kökstrapphus blev det dock vanligt med slätmålade väggar, mörka till bröstningshöjd och ovanför ljusa. Vägghälften skildes åt av en enkel linje eller en dekorerad bård. Taken dekorerades med rikliga stuckaturer med bårder och takrosetter. Taken målades i flera olika färger och kunde även vara dekormålade. Idag har många tak blivit övermålad, men möjligheten finns att ta fram det ursprungliga måleriet och återställa taket.

Portgångar med körportar för häst och vagn ledde rakt igenom huset från gatan till gården. Portgångar dekorerades med samma känsla som

Återskapad dekor i trapphus från 1880-talet i Göteborg. Till höger på övre bilden syns framskrapad provyta på originalmåleri. Bilder före och efter restaurering.

trapphuset med marmoreringar, illusionsmålingar och stuckatur i taket. Ofta hade man en bröstning av träpanel som skyddade putsen från bl a skador av vagnshjulen. Äldre träportar visar på ett stort hantverkskunnande. Många dörrar har idag dock ersatts av aluminiumpartier, men det finns snickerier som kan nyttillverka gedigna parportar i ursprunglig modell.

Böljande jugend kring sekelskiftet 1900

Kring sekelskiftet introducerades jugendstilen i Sverige, en stil med mjuka, böljande former. Jugendstilens speciella formspråk användes ofta vid utformningen av portar och entrépartier, som gärna var välvda. De ljusa snickerierna var i björk, fernissade eller lackade. Trapporna var oftast av vit marmor, kalksten eller cementmosaik, så kallad terazzosten. Fönsterpartierna indelades med mindre träspröjsar, ofta böljande, och kunde vara blyinfattade med färgade eller fasettslipade glas.

Väggarna fick ljusa kulörer med marmoreringar eller dekorationer som hämtade sin inspiration i det svenska växtriket med slingrande mönster. De kunde även vara helt vitputsade med stuckdekorationer eller klädda med ljusa bröstpaneler. Kulörerna blev friskare och mer kulörta och de vanligaste färgerna inom jugendstilen var grönt, engelskt rött, blått, ljusgrönt och ljusgult. Taken var ofta vitmålad och enkelt utformade med stucklister i jugendstilens formspråk.

Nationalromantikens naturliga material

Nationalromantiken avlöste jugendstilen på 1910-talet och hade slott och borgar som förebilder. Portarna utformades som bastanta borgportar med skulpturala omfattningar i natursten. Naturliga material föredrogs framför konstmaterial. Spegeldörrarna ekådrades i ljusare kulörer eller betsades i mörka bruna toner. Måleriet bröt i flera avseenden med äldre måleritraditioner. Även om äldre tekniker fortfarande existerade, så som marmoreringar, var man inte längre lika strikt bunden till förlagor och målarplanscher. Det var ett konstnärligare fritt skapande med nästan uteslutande kalkmåleri som täckte alla ytor. Väggen i trapploppet delades ofta in i en hög bröstning som målades i t ex en kammad lasyr. Stuckaturer an-

vändes sparsamt under denna tid. Elektrisk belysning blev standard och vanliga armaturer för tiden var hängande lyktor i glas och smide, hamrat järn eller mässing.

20-talsklassicismen

De klassiska idealen återkommer under 1920-talet och går igen i stiliserad form i såväl fasader som trapphus. Förebilderna är antiken och det klassiska 1700- och 1800-talet. Den gröna kolmårdsmarmorn tillsammans med den vita marmorn eller terazzostenen var vanligt i golv och trappor. Dörrarna betsades, men täckmålade snickerier blev också allt vanligare. Väggarna målades med klassicistisk dekor i kalkfärg i kombination med friare marmoreringar.

Funkis med strama linjer

Med 1930-talet kom funktionalismen och trapphusen blev ljusare och återhållsammare. Det var en tydlig övergång till den nya tiden som tog klart avstånd från dekorativa element utan funktion. Inslag av dekor kunde i vissa fall förekomma i form av konstverk, kakel eller glasbetong. Den gröna kolmårdsmarmorn samt terazzostenen blev dominerande material i trappor och på vilplan. Även väggar kläddes i vissa fall med marmor.

De moderna 1930-talsdörrarna var släta i gabon eller annan fanér. Fönsterpartierna blev större och i klarglas. Väggarna fick i mer påkostade trapphus motivmålningar, men det vanligaste var släta, odekorerade väggar målade med oljefärg el-

Förändrad karaktär efter utbyte från originalportar i trä till moderna aluminiumportar. 1930-talshus i Sandarna, Göteborg.

ler kalkfärg. Stor vikt lades vid ytbehandlingen, som genom olika tekniker fick en blank yta. Vid återställande av den här typen av trapphus är det viktigt att inte bara välja rätt kulör, utan att även ytbehandlingen blir densamma för att skapa rätt karaktär.

Hiss blev allt mer standard och hisskorgen kläddes ofta med en slät boasering av fanér. Hissdörren tillverkades i svart smide, lackerat stål eller blankpolerad metall med inslag av mässing. Ju högre hissen prioriterades desto mindre omsorg lades på själva trapploppens utformning. Armaturerna fick en modernare prägel i form av globarmaturer eller lampetter med modernistisk utformning.

Funktion i stället för dekor

På 1940- och 50-talet blev dekoren i trapphuset mindre viktig. Trapphusen blev enklare med fernissade eller lackade portar och lägenhetsdörrar med träfanér. Funktionen var viktig och entréerna drogs ofta in i fasaden eller kompletterades med skärmtak för väderskydd. Väggarna målades i enhetliga kulörer och delades ofta in i en bröstning i en mörkare kulör, medan den övre väggytan målades ljusare. På 1950-talet började man laborera med fondväggar i avvikande kulörer och ibland tapetserades t o m fondväggar som dekorativa inslag. Andra dekorativa inslag var mosaik eller särskilt formgivna trappräcken i smide.

Trapphusen försågs redan på 1930-talet med sopnedkast och i 1950-talshusen var det standard. Nya krav idag innebär dock att avfallet ska miljösorteras, vilket leder till att de äldre sopnedkasten ofta tas bort. Sopnedkasten är en karaktäristisk

detalj, så även om de inte längre kan nyttjas bör de bibehållas i trapphuset som ett tidsdokument.

Kulörta inslag och moderna färgtyper

1960-talets trapphus liknade på många sätt 1950-talets. Skillnaden i måleriet blev däremot större. Mer påkostade trapphus försågs med motivmålningar av konstnärer, medan flertalet trapphus fick ett betydligt enklare måleri. Kulörerna blev starkare och mer kulörta och under perioden lanserades nya typer av målningsbehandlingar för att effektivisera, t ex flingmålning. Från 1960-talet blev det också vanligare med glasfiberväv. Kraven på tålig yta var ofta större än de estetiska kraven.

Ju närmare 1970-talet man kommer desto mindre dekorerades trapphusen. Utsmyckningarna flyttar istället ut till gaturummet. Kulörerna är ännu en bit in på 1970-talet starka, men blir allt ljusare. På 1980-talet blev pastellfärgerna populära tillsammans med schablon- och svampmålningar, ofta på glasfiberväv.

Ett återställande bygger på kunskap

Behöver man hjälp med kunskap om äldre fastigheter och dess trapphus finns både antikvarier och arkitekter som arbetar med återställande av trapphusmiljöer med förståelse för husets arkitektur och särart. Med hjälp av skickliga hantverkare som kan tillverka stuckaturer, renovera äldre fönster och dörrar eller dekorationsmåla väggytor så finns idag goda förutsättningar för att återskapa trapphusets ursprungliga karaktär.

*Victoria Ask är konsult och styrelseledamot
i Svenska byggnadsvårdsföreningen
victoria.ask@antiquum.se*

Del av bevarat originalmåleri i trapphus från sent 1930-tal.